

**ความพร้อมของชุมชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนา
การเกษตรระดับตำบล : กรณีศึกษาศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี
การเกษตรประจำตำบลในสำนักงานเกษตรจังหวัดกำแพงเพชร**

**Community Ability in the Planning Process of
Agricultural Development at Sub-District Level: A Case
Study of Sub-district Technology Transfer Center in
Kumphangphet Province**

สุทธิพันธ์ พรหมสุภา¹ นันทวรรณ สโรบล¹ อรุณี เจริญศักดิ์ศิริ¹
ทรงกลด ชื้อสัตตบงกช² ไชยณรงค์ ทองปุย² บุญรัตน์ สุขมาก²
และพรพรรณ สุทธิเรืองวงศ์²

Suttipun Brohmsubha, Nantawan Sarobol, Arunee Choensaksiri,
Songklot Suesatabongkot, Chinaron Tongpuy, Boonrat Sookmark
and Pornphun Suttireangwong

ABSTRACT

The purpose of this study was to find out how to support sub-district agricultural extension officials' ability in the planning process of agricultural development, implemented by Participatory Assessment Planning (PAP). Action research was conducted to set an integrated activities of central, provincial, sub-district and village level. Interview was designed for chief of Provincial Agricultural Extension Office in terms of PAP implementation strategies and supporting system. Focused group discussion and questionnaires were designed

¹ สำนักส่งเสริมการจัดการสินค้าเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพฯ 10900

Bureau of Agricultural Commodities Promotion and Management, Department of Agricultural Extension. Ministry of Agriculture and Co-operative, Bangkok 10900, Thailand.

² กองวิจัยและพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพฯ 10900

Division of Research and Agricultural Extension Development, Department of Agricultural Extension. Ministry of Agriculture and Co-operative, Bangkok 10900, Thailand.

to study the 17 volunteer sub-district officials' knowledge, attitude and skill on PAP. Two hundred and sixty four local leaders who joined in the planning process were the indicators of participation and adoption, then analysed by descriptive method. Results revealed that sub-district officials had problems to facilitate the learning process and could not set up the linkage upon group activities. Besides, statistics test showed that there were significantly different level of participatory during the proceeding and adoption on component system analysis, which reflected differences in local leaders' perception on solving the agricultural problems at sub-district level and affected to the efficiency of Agricultural Development Planning, respectively. According to these findings, the strategy was to recreate the local leaders' perception by supporting them to analyse the agricultural system properties. Technological information network must be provided for sub-district officials, to manipulate action learning lessons for community which would be necessary for the Agricultural Development Planning Process efficiency. Therefore, the conclusion could be drawn that Department of Agricultural Extension (DOAE) should support Local Area Network (LAN) system for serving the on farm information on physical, biological, economical and sociological aspects.

Key words: participatory planning, participatory assessment, participatory assessment planning

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางสนับสนุนความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ในการนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะการบูรณาการกิจกรรมงานส่งเสริมการเกษตรระหว่างหน่วยงานส่วนกลาง จังหวัด ตำบลและชุมชน ใช้วิธีการสัมภาษณ์เกษตรกรจังหวัดเพื่อรวบรวมข้อมูลในประเด็นการกำหนดกลยุทธ์และระบบสนับสนุนการปฏิบัติงาน และใช้วิธีการสนทนากลุ่มและแบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้ ทักษะและความสามารถในการดำเนินกระบวนการสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลผู้สมัครใจรวม 17 ตำบล ตลอดจนการชี้วัดจากการมีส่วนร่วมและการยอมรับของผู้นำชุมชนที่ร่วมกระบวนการจำนวน 264 ราย ตามลำดับวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบ

ตำบลมีปัญหาในการอำนวยความสะดวกเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน และไม่สามารถจัดเครือข่ายเชื่อมโยงกิจกรรมการเกษตรระหว่างกลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ ผลเปรียบเทียบทางสถิติเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมในกระบวนการและการยอมรับในวิธีการวิเคราะห์เชิงระบบของผู้นำชุมชนที่มีระดับต่างกัน ได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้นำชุมชนมีความเข้าใจรับรู้ในการแก้ปัญหาการเกษตรระดับตำบลไม่เหมือนกัน และย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพของการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรเป็นลำดับซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวชี้ว่าแนวทางปรับการรับรู้ของผู้นำชุมชนก็คือ สนับสนุนวิธีการวิเคราะห์ติดตามผลลัพธ์ของระบบเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลจะต้องได้รับการเครือข่ายข้อมูลทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรเพื่อนำมาใช้ในการสร้างบทเรียนที่สอดคล้องกับกระบวนการวางแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงสรุปได้ว่า กรมส่งเสริมการเกษตรควรสนับสนุนระบบข้อมูลเครือข่ายของท้องถิ่น ที่ให้บริการข้อมูลในระดับฟาร์มทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล โดยมีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตการเกษตร ประจำตำบลเป็นจุดศูนย์กลางการเชื่อมโยงการปฏิบัติงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กร และแกนนำ กลุ่มอาชีพต่างๆ นั้น มีเป้าหมายเพื่อผสมผสาน กิจกรรมการศึกษา การสร้างพลังความคิด และการ ฝึกปฏิบัติ จนเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแบบ มีส่วนร่วม และสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามหลักการ กระจายอำนาจสู่ส่วนท้องถิ่น ในการสนับสนุน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าว กรมส่งเสริม การเกษตร (2542) ได้ปรับปรุงระบบการทำงานและ โครงสร้างองค์กรทั้งส่วนกลาง ภูมิภาค และพื้นที่ เกี่ยวกับการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ การ พัฒนาบุคลากร การบริหารงานที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ การ คิดตามและประเมินผล เพื่อมุ่งเน้นการทำงานของเจ้า หน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทุกระดับในการเพิ่ม ศักยภาพของชุมชนด้านการเกษตรอย่างเต็มที่ ส่วน การทำงานในระดับพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล จะประกอบด้วยการจัด กระบวนการและวิธีการทำงานกับชุมชน โดยนำขั้นตอนตามกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมี ส่วนร่วมมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ระดับตำบล เพื่อให้ชุมชนร่วมกันหาแนวทางแก้ไข ปัญหาทางการเกษตรได้ตรงตามความต้องการและ เกิดประสิทธิภาพต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการ พัฒนาที่ยั่งยืน

ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับ ผิดชอบตำบลจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ สถานการณ์ตามข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับสภาพการผลิต รวมทั้งมีการนำเทคนิควิธีการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน มาใช้ในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน จนเกิด ผลลัพธ์ในการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทักษะด้านการเกษตร ตลอดจนการเข้าร่วม ในกระบวนการคิดและตัดสินใจกำหนดแผน

พัฒนาการเกษตรครอบคลุมในทุกสาขาอาชีพ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาความพร้อมในการเรียนรู้ของ ชุมชนด้านการเกษตร ทั้งในส่วนการปฏิบัติงานของ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลใน การนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมี ส่วนร่วมมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ระดับตำบล และผลลัพธ์ เพื่อค้นหาแนวทาง สนับสนุนความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในการทำงานร่วมกับ ชุมชนและปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เน้นผลสัม ฤทธิ์ในระดับพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลเกี่ยวกับความรู้ความ เข้าใจในบทบาทการทำงานร่วมกับชุมชน และ ความสามารถในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนตาม กระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม
2. เพื่อศึกษาความพร้อมของผู้นำชุมชนเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมและการยอมรับในการดำเนินขั้นตอนของกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมี ส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล
3. เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางสนับสนุนจาก หน่วยงานส่วนกลางในกระบวนการวางแผนและ ประเมินผลแบบมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาการ เกษตรระดับตำบล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

นำเสนอผลการศึกษาต่อกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อปรับปรุงระบบงานในการสนับสนุนความพร้อม ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อจัดทำ แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลแบบมีส่วนร่วม

นิยามศัพท์

“ความรู้ความเข้าใจในบทบาทการทำงาน ร่วมกับชุมชน” หมายถึง ความรู้ความเข้าใจของเจ้า

หน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในเป้าหมาย วัตถุประสงค์และการใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ตลอดจนขั้นตอนสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตรในกระบวนการวางแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล

“ทัศนคติในการทำงานร่วมกับชุมชน” หมายถึง ความเชื่อมั่นของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล 5 ประเด็น ได้แก่ 1) เกษตรกรมีศักยภาพในการแก้ปัญหา 2) กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถพัฒนาชุมชนร่วมกันได้ 3) เกษตรกรและชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาชุมชนร่วมกันได้หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม 4) เจ้าหน้าที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานเพื่อกระตุ้นหรือสนับสนุนให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและ 5) เจ้าหน้าที่ต้องให้ความสำคัญต่อผลงานที่เกิดจากการทำงานที่ดี

“ความสามารถในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน” หมายถึง ความสามารถของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของชุมชนตามขั้นตอนกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

“ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” หมายถึง สถานที่ที่เป็นศูนย์รวมด้านการประชุมและติดต่อขอรับบริการของเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทั้งด้านพืช สัตว์ ประมง และอื่นๆ เพื่อเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ

การตรวจเอกสาร

แนวทางสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับท้องถิ่น

ในการจัดทำแผนงาน/โครงการต่างๆ ไปจะประกอบด้วยขั้นตอน การวิเคราะห์สถานการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย การจัดทำแผนปฏิบัติ การปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล ตามลำดับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น(กรมส่งเสริมการเกษตร, 2535) ดังนั้น ผู้วางแผนพัฒนาการเกษตรจึงต้องมีความรู้

ความเข้าใจสถานการณ์ตามข้อเท็จจริงจากข้อมูลทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานร่วมกับชุมชน เนื่องจากทุกชุมชนจะประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมไปถึงระบบนิเวศวิทยา และเทคโนโลยีด้านต่างๆ ระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (จิตติ, 2540ก.) ทั้งนี้การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอาจทำได้หลายวิธี กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2543ก.) ได้จัดกลุ่มเทคนิควิธีการวิเคราะห์ชุมชนจากเกณฑ์การปฏิบัติดังนี้

1. กลุ่มที่มีการเก็บข้อมูลโดยผู้ปฏิบัติงานจากภายนอกเป็นหลัก ได้แก่

1.1 การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal–RRA) ซึ่งเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ระหว่างผู้วิจัยสาขาวิชาต่างๆและชาวบ้าน ด้วยข้อมูลปฐมภูมิ และทำการศึกษาระยะสั้น (จิตติ, 2540ข.)

1.2 การวิเคราะห์ระบบเกษตรนิเวศ (Agroecosystem Analysis–AA) เป็นเทคนิคที่มีการวิเคราะห์พื้นที่และแนวคิดเชิงระบบ โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิเป็นหลัก ประกอบการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วนเมื่อต้องการใช้ข้อมูลปฐมภูมิเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์และผลกระทบในพื้นที่นั้นๆ ทางด้าน ผลผลิตภาพ เสถียรภาพ ความยั่งยืน ความสามัคคี ความเสมอภาค และการพึ่งตนเอง

1.3 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research–PAR) เป็นเทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยมีประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันในรูปแบบขององค์กรประชาชน โดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนด้วยระบบข้อมูล (ชนพรรณ, 2540)

1.4 การศึกษาวิเคราะห์ระบบชนบท (Rural System Analysis–RSA) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้

นักพัฒนาเข้าใจสภาพของชุมชนต่างๆ ไป โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย เพื่อสนับสนุนพัฒนาการรวมตัวกันตามกระบวนการกลุ่มและเชื่อมโยงกับทรัพยากรหรือสถาบันพัฒนาภายนอกชุมชน (บัณฑุร, ม.ป.ป.)

1.5 กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process–SLP) เป็นเทคนิคที่เน้นให้ประชาชนเกิดการ เรียนรู้และมีทักษะในการปฏิบัติงานให้เกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การระดมสมอง การปฏิบัติการกลุ่ม เป็นต้น เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยตนเอง

2. กลุ่มที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมหรือเป็นหลักในการศึกษาชุมชน ได้แก่

2.1 การประเมินสถานะชนบทและแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal–PRA) เป็นเทคนิคที่คนภายในชุมชนเป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์เอง โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม และเน้นผลประโยชน์ต่อชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง นักพัฒนามีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในกระบวนการและต้องร่วมอยู่ในกระบวนการทุกขั้นตอน

2.2 การวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน (Soft System Analysis–SSA) เป็นเทคนิคที่คนนอกชุมชนเข้าไปวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนที่เป็นอยู่จริงร่วมกับคนในชุมชน เพื่อเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนในการพึ่งพาตนเอง จนทำให้ภาพของผลการวิเคราะห์เป็นที่ยอมรับ และสามารถดำเนินการแก้ไขหรือพัฒนางานจนเกิดความรู้ลึกถึงความรู้สึกชอบเพื่อตัวเอง เพื่อชุมชน และเพื่อรัฐ

2.3 เทคนิค A.I.C (Appreciation Influence Control) เป็นเทคนิคระดมความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจถึงสภาพปัญหาข้อจำกัด ความต้องการ และช่วยกันวางแผนพัฒนาชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ผู้ระดมความคิดทุกคนได้มีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย

นอกจากนี้ ในการสร้างรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2543ข.) ได้นำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ร่วม(Participatory Assessment and Planning-PAP)มาใช้สร้างรูปแบบการจัดการของชุมชน เพื่อจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลซึ่งมีผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย ได้แก่ 1) ฝ่ายชุมชน คือ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลหรือสภาตำบลและผู้แทนชุมชนๆละ 2 คน 2) ตัวแทนสาขาอาชีพในตำบล ซึ่งแบ่งย่อยตามสาขาการผลิตในแต่ละชุมชนอย่างละ 1 คน เช่น ผู้แทนสาขาการผลิตพืช ปศุสัตว์ การประมง การแปรรูปหรือธุรกิจการเกษตร กลุ่มเกษตรกรผสมผสาน เป็นต้น เพื่อเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลการเกษตรแก่คณะผู้จัดทำแผน และ 3) ฝ่ายเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตร ได้แก่ เกษตรอำเภอ ตัวแทนหน่วยงานด้านปศุสัตว์ ตัวแทนหน่วยงานด้านประมง ตัวแทนหน่วยงานด้านพัฒนาที่ดิน ตัวแทนหน่วยงานด้านส่งเสริมสหกรณ์ ตัวแทนหน่วยงานด้านวิชาการเกษตร ตัวแทนหน่วยงานด้านชลประทาน ตัวแทนหน่วยงานด้านป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ซึ่งจะช่วยในการประสานงานและให้ข้อมูลแก่คณะผู้จัดทำแผน ทั้งนี้ บทบาทหลักของฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นเพียงที่ปรึกษาแก่คณะทำงาน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การจัดการร่วมกับชุมชน ประกอบด้วย การเตรียมความพร้อมของเจ้าหน้าที่และข้อมูลพื้นฐานของตำบล การจัดทำแผนชุมชนจากแต่ละหมู่บ้าน การจัดเวทีชุมชน เพื่อการสังเคราะห์และกำหนดแผนงาน/โครงการกิจกรรม/งบประมาณ จนถึงการจัดทำรูปเล่มเป็นแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และ 2) ขั้นตอนในการดำเนินงานร่วมกับชุมชนประกอบด้วย การคัดเลือกและเตรียมทีมงานเพื่อกำหนดการวิเคราะห์ประเมิน และการกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานของข้อมูลและข้อตกลงร่วมกัน ทั้งนี้ในการปฏิบัติยังควรมีการพิจารณาในรายละเอียดที่เกี่ยวกับการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการของผู้ที่มีส่วนร่วมดำเนินงาน วิธีการสำรวจข้อมูลและการประเมินทรัพยากรชุมชน วิธีการประเมินความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน การจัดทำแผนชุมชน 5 ปี และการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล

จากการตรวจเอกสารข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลจะต้องปรับแนวคิดและบทบาทจากผู้จัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล มาเป็นผู้ให้คำปรึกษาประสานงานและให้บริการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรแก่ผู้แทนในชุมชน ด้วยเทคนิควิธีการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนต่างๆ ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายพัฒนาด้านการเกษตรซึ่งเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจสถานการณ์ตามข้อเท็จจริงจากข้อมูลทางกายภาพชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อมีความพร้อมในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยเริ่มต้นจากการนำเสนอปัญหาของชุมชนเพื่อผลักดันการเรียนรู้ร่วมกัน และหาแนวทางแก้ไขตามขั้นตอนกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรด้วยตนเอง จนเกิดเป็นพลวัตของการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ด้วยกระบวนการพัฒนาตามหลักการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ในการบริหารรูปแบบใหม่สำหรับการปฏิรูปองค์กรราชการให้เป็นองค์กรเรียนรู้ ซึ่งมีรูปแบบของการบริหาร ที่เน้นการพัฒนาสถานะผู้นำในองค์กรควบคู่ไปกับการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ (knowledge) ประสบการณ์ (experience) และทักษะ (skill) ระหว่างกันและกัน และนำมาใช้ในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และพัฒนาการทางความสามารถขององค์กรอย่างรวดเร็วสำหรับการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสม กำหนดแผนงานให้ชัดเจน และการมอบหมายพันธกิจ ซึ่งประกอบด้วย การปรับโครงสร้างในการบริหารให้มีความทำงานแบบทีม การจัดทำแผนการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้สอดคล้องกับโครงสร้างที่มีการปรับโครงสร้างดังกล่าวทั้งในด้านการพัฒนาองค์ความรู้ตามรูปแบบของการฝึกอบรม ประสบการณ์ พร้อมทักษะตามรูปแบบของการเรียนรู้จากที่ทำงาน

และการจัดทำแผนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางด้านเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ประกอบการฝึกอบรมและการเรียนรู้ประเภทต่างๆ อาทิเช่น ห้องฝึกอบรม ห้องประชุม โสตทัศนูปกรณ์และอุปกรณ์ที่ช่วยในการสื่อสาร เป็นต้น เพื่อสนับสนุนกระบวนการต่างๆ แก่ทีมงานให้สามารถบริหารและรับผิดชอบตัวเองได้ (วีรวิธ, 2541) ซึ่งแต่ละองค์กรจะต้องมีพัฒนาการในการใช้ระบบการบริหารมุ่งผลสัมฤทธิ์อย่างต่อเนื่อง โดยใช้ระบบการประเมินผลงานที่มีตัวชี้วัดเป็นตัวสะท้อนผลงานให้ออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป เช่น Management by Objectives, Performance Management, Results Based Management หรือ Results Oriented Management (สำนักพัฒนาข้าราชการพลเรือน, 2545)

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรินา (2537) ได้ศึกษาประสิทธิภาพในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ด้วยการประเมินความรู้ความเข้าใจ และความสามารถของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลในการวิเคราะห์พื้นที่การเกษตรและเกษตรกร ซึ่งพบว่า เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบลระดับปานกลาง และตัวแปรที่มีอิทธิพลทางด้านความรู้ความเข้าใจ ได้แก่ การรับรู้ในวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวิเคราะห์พื้นที่ต่อมาพรพรรณ และนันทวรรณ (2539) ซึ่งศึกษาประสิทธิภาพในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบลของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล พบว่าตัวแปรทางด้านความสามารถที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ได้แก่ ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล โดยประเด็นที่มีค่าการประเมินอยู่ในระดับต่ำ ได้แก่ การจำแนกเกษตรกรตามฐานะและกิจกรรม การลำดับขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา รวมทั้งการกำหนดแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยสร้างเครื่องมือศึกษาและวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพและปริมาณ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์เกษตรกรจังหวัด: ศึกษาแนวทางในการบริหารงานเพื่อมุ่งผลสัมฤทธิ์ รวม 3 ประเด็น คือ 1) กลยุทธ์ในการนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมของชุมชนมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล 2) การกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ และ 3) ระบบสนับสนุนงานในระดับพื้นที่

2. การจัดประชุมสนทนากลุ่ม :

2.1 นักวิชาการส่วนกลางทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในที่ประชุมกลุ่มเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล 1 ครั้ง เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจในกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล โดยทบทวนเป้าหมายวัตถุประสงค์ และขั้นตอนการดำเนินกระบวนการในระดับตำบล

2.2 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในเวทีชุมชนสนทนากลุ่มผู้นำชุมชนใน 17 ตำบล ละ 1 ครั้ง โดยนำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลปี 2541-2545 มาใช้พิจารณาปรับแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลรายปี เพื่อนำผลการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ประกอบการจัดลำดับความสำคัญของแผนงาน/โครงการ/กิจกรรม ในปี 2546

3. แบบสอบถาม : ประกอบด้วย

3.1 ศึกษาทัศนคติของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในการทำงานร่วมกับชุมชนด้วยคำถามปิดจำแนกระดับความเชื่อมั่นออกเป็น 5 ระดับ

3.2 ศึกษาความสามารถในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ประกอบด้วย

3.2.1 การปฏิบัติขั้นเตรียมการ 6 ประเด็น โดยใช้คำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ

3.2.2 ปัญหาในการปฏิบัติขั้นดำเนินการ 18 ประเด็น โดยใช้คำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ

3.2.3 การจัดเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรมการเกษตรระดับตำบล โดยใช้คำถามเปิด

3.3 ศึกษาการมีส่วนร่วมและการรับรู้ของผู้นำชุมชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ดังนี้

3.3.1 การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลด้วยคำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ ในขั้นตอนเตรียมการ 8 ประเด็นและขั้นตอนดำเนินการอีก 5 ประเด็น รวม 13 ประเด็น

3.3.2 การยอมรับวิธีการสำรวจเป็นเครื่องมือที่ทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรด้วยคำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ

3.3.3 การยอมรับความจำเป็นในการนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมของชุมชนมาใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ด้วยคำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ

3.3.4 การยอมรับการศึกษาสภาพปัญหาทางการเกษตรซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวม 18 ปัจจัย ด้วยคำถามปิด จำแนกคำตอบออกเป็น 4 ระดับ

กลุ่มตัวอย่างและการคัดเลือก

ประชากรที่ศึกษาได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลจำนวน 17 คน รวม 17 ตำบลที่สมัครใจร่วมโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลรวม 264 คน จังหวัดกำแพงเพชร ระหว่างปี 2542-2546

การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการประสานงานกับเกษตรจังหวัด/เจ้าหน้าที่/นักวิชาการ ส่วนกลางและผู้นำชุมชน เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล ตามแผนที่กำหนดร่วมกัน ข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมด นำมาจำแนกออกเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและปริมาณ ซึ่งจะนำมาลงคะแนนตามแบบวัด จากนั้นทำการประมวลและวิเคราะห์ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่า F-test

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลและผู้นำชุมชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ในลักษณะบูรณาการงานส่งเสริมการเกษตรเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตรระหว่างหน่วยงานในสังกัดกรมส่งเสริมการเกษตรส่วนกลาง จังหวัด และท้องถิ่น ภายใต้กลยุทธ์และแนวทางการปฏิบัติงานของสำนักเกษตรจังหวัดกำแพงเพชร โดยมีขอบเขตแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางสนับสนุนการจัดทำแผนในระดับท้องถิ่น การศึกษาวิเคราะห์เชิงระบบ และการพัฒนาชุมชน และการบริหารงานมุ่งผลสัมฤทธิ์เกี่ยวกับการยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลและวิจารณ์

ผลการศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

1. กลยุทธ์ในการเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตรระดับจังหวัด ประกอบด้วย

1.1 กำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมายและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ระดับตำบล มี 3 ส่วนคือ 1) การสร้างแก่นในของชุมชน 2) การปรับทัศนคติของเกษตรกร และ 3) การปรับบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล เพื่อผลลัพธ์ 3 ประการ คือ 1) แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลที่เชื่อมโยงกับแผนชุมชน ทั้งทางด้านการผลิต การ

ดำรงชีพ การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น 2) การเกิดกลุ่มต่างๆ ที่มีพัฒนาการตามกระบวนการกลุ่ม โดยมีศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นศูนย์กลางการบูรณาการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเกษตรกร และ 3) การพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชน

1.2 แนวทางขับเคลื่อนการทำงานภาคสนาม เริ่มต้นด้วยการนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมาใช้กับสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้นำชุมชนในการวางแผนชุมชนทุกหมู่บ้าน โดยให้ความสำคัญกับบทบาทเพศการทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการความสะดวกในการเรียนรู้ของชุมชนโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในการนำผลการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเตรียมการและดำเนินการจัดเวทีชุมชน การนำเสนอ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และสรุปประเด็นการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และการทบทวนเทคนิควิธีการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมมาใช้ให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางความคิดและเป้าหมายในการพัฒนาการเกษตรแต่ละกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนเกิดกระบวนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับจังหวัดเพื่อเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลำดับ

1.3 สนับสนุนระบบการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยเชื่อมโยงภารกิจและวิธีการปฏิบัติในระดับจังหวัด อำเภอและตำบล ประกอบด้วย การติดตามนิเทศงาน และประเมินผลงานที่เป็นภารกิจหลัก ได้แก่ การบริหารงานศูนย์บริการฯ กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลและแผนงาน/งาน/โครงการ/งบประมาณ/ช่วงเวลา/ตัวชี้วัดผล/รายปี การจัดทำข้อมูลพื้นฐานทางการเกษตรสนับสนุนบทบาทของคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการฯ

2. ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล

2.1 ผลการศึกษาความรู้ความเข้าใจจากการ

สนทนากลุ่ม พบว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้รับผิดชอบตำบลทุกคนรับรู้รูปแบบในการจัดทำ แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ซึ่งประกอบด้วย 1) ขั้นตอนเตรียมการวางแผนดำเนินงานเชื่อมโยงแกนนำ ระดับหมู่บ้าน/กลุ่มกิจกรรมการเกษตร/องค์กร เกษตรกร/ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทบทวนผลการ ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนจากข้อมูลพหุภูมิของรัฐที่มีอยู่ ในระดับพื้นที่ เช่น ข้อมูลปฐ. ข้อมูลแผนที่ส่งเสริม การเกษตร ร่วมกับการสัมภาษณ์และสอบถาม โดยตรงจากเกษตรกร และ 2) ขั้นตอนการจัดทำ แผนงาน/โครงการในเวทีหมู่บ้านโดยผ่านเวทีประชา วิจารณ์ระดับหมู่บ้านและระดับตำบลเพื่อร่วมกัน ปรับแผนให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของจังหวัด

2.2 ผลการศึกษาศึกษาความรู้ความเข้าใจบทบาท การทำงานร่วมกับชุมชน พบว่า ทุกตำบลมีการตั้ง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการดำเนิน กระบวนการวางแผนและประเมินผล ประกอบด้วย 1) การนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลมาใช้ในการ จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล 2) การ สรรหาผู้แทนชุมชนจากทุกสาขาอาชีพเพื่อร่วมเป็น คณะทำงานในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับ ตำบล 3) การเลือกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) การคัด เลือกประธานคณะทำงานตามหลักประชาธิปไตย นอกจากนี้ตำบลส่วนใหญ่ยังมีการตั้งเป้าหมายในการ คิดตามและรายงานผลที่เกิดจากการดำเนินงานของ คณะกรรมการบริหารงานศูนย์บริการฯ ตามแผน พัฒนาการเกษตรระดับตำบล แต่ยังไม่มีการปฏิบัติไม่ ครบทุกตำบล ซึ่งมีผู้ปฏิบัติคิดเป็นร้อยละ 58.8 ของ ตัวอย่างที่ศึกษา

2.3 ผลการศึกษาศึกษาทัศนคติที่แสดงความเชื่อมั่น ในการทำงานร่วมกับชุมชน พบว่ามีค่าเฉลี่ย 3.67 ซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) การให้ความสำคัญต่อผลงานที่เกิดจากการ ทำงานที่ดีเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ของชุมชนมีความต่อเนื่องและยั่งยืน 2) กระบวนการ เรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถพัฒนาชุมชนร่วมกัน 3) เจ้าหน้าที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานเพื่อการ

กระตุ้นหรือสนับสนุนให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติด้วย ตัวของเขาเอง 4) เกษตรกรมีความสามารถในการ พัฒนาชีวิตหากมีโอกาสและทางเลือกที่เหมาะสม และ 5) เกษตรกรมีศักยภาพในการแก้ปัญหา มีค่าเฉลี่ย 4.12 3.94 3.94 3.47 และ 2.88

2.4 ผลการศึกษาศึกษาความสามารถอำนวยความสะดวกในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนตามขั้นตอนกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล พบว่า

2.4.1 ขั้นตอนเตรียมการประเด็นที่มีการปฏิบัติ ทุกตำบล มี 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การศึกษา วิเคราะห์ชุมชนเพื่อทบทวนสถานการณ์และข้อมูล พื้นฐานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง และ 2) การตรวจสอบประเด็นการเรียนรู้เพื่อจัดทำโครงการพัฒนาการ ผลิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ส่วนอีก 4 ประเด็นที่ยังมีผู้ปฏิบัติไม่ครบ ได้แก่ 1) การคัดเลือก ผู้แทนชุมชนและแกนนำของเกษตรกรเข้าร่วมใน กระบวนการ 2) การเชื่อมโยงกลุ่มผู้นำชุมชนตาม ความถนัดหรือความสนใจเพื่อสร้างเครือข่ายการ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในระดับตำบล 3) การตรวจสอบประเด็นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ใน เวทีระดับหมู่บ้านและตำบล และ 4) การประสาน งานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อบูรณาการงานพัฒนาการ เกษตรในระดับตำบล เช่น ประมง ป่าไม้ ชลประทาน พัฒนาที่ดิน และมูลนิธิต่างๆ โดยมีผู้ปฏิบัติคิดเป็น ร้อยละ 88.24 76.47 64.71 และ 58.82 ตามลำดับ

2.4.2 ขั้นตอนดำเนินการ เจ้าหน้าที่ที่มีปัญหา ในระดับปานกลาง 2 ขั้นตอน คือ การนำผลการ ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเตรียมการจัดเวที ชุมชน และการใช้เทคนิควิธีการนำเสนอและสรุป ประเด็นในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับ ตำบลเพื่อการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ส่วน ขั้นตอนในการจัดเวที มีปัญหาระดับน้อย โดยมีค่า เฉลี่ยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ 2.62 2.52 และ 2.42

2.4.3 การจัดเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยง

กลุ่มกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ในระดับตำบล พบว่า กลุ่มกิจกรรมการเกษตรของชุมชน ได้แก่ การปลูกพืชไร่ ไม่ผล เลี้ยงสัตว์ ประมง แปรรูปและหัตถกรรม และนำสมุนไพรมาใช้ควบคุมศัตรูพืช ทุกตำบลมีการจัดเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมการเกษตรของชุมชนขึ้นมาสู่ระดับตำบล โดยมีรูปแบบการเชื่อมโยงทางด้านการพัฒนาผลิตภาพเป็นรายพืช ซึ่งยังไม่ครบทุกสาขาอาชีพ การจัดไร่นาสวนผสม และการแปรรูปสินค้าเกษตร

2.4.4 ข้อเสนอแนะในการทำงานร่วมกับชุมชน เจ้าหน้าที่ต้องการได้รับความสนับสนุน รวม 4 ด้าน ได้แก่ 1) องค์ความรู้ในการใช้เทคโนโลยีการเกษตรที่ปลอดภัยต่อระบบนิเวศ 2) ระบบการจัดข้อมูลระดับอำเภอ เพื่อการทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการความสะดวกในกระบวนการ 3) การประสานงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามขั้นตอนของการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และ 4) การบริการ การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ศูนย์บริการฯ มีการบริการชุมชนทางด้านการตรวจสอบสภาพแวดล้อมและอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น ดิน น้ำ ฯลฯ รวมทั้งเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ เช่น เครื่องนวด รถไถขนาดใหญ่ เป็นต้น

ผลการศึกษาความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นก่อนข้างชัดเจนว่า การวางกลยุทธ์ของจังหวัดมีส่วนเอื้ออำนวยให้มีการรับรู้และมีความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งมีข้อเสนอแนะเพื่อสนับสนุนความรู้ในการอำนวยความสะดวกในการเสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรมการเกษตรสาขาอาชีพต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในระดับตำบลเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีการเกษตร การวิเคราะห์ รวบรวมและจัดเก็บข้อมูล และการบริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ดังนั้น การสร้างระบบจัดเก็บข้อมูลสำหรับงานบริการและแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านวิชาการเกษตร จึงนับเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้มีการวิเคราะห์ประมวลและตรวจสอบผลงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เพื่อการ

วางแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วมของชุมชนระดับตำบล

3. ความพร้อมของผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมและการยอมรับของผู้นำชุมชนในการดำเนินขั้นตอนของกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

3.1 จากการทบทวนบทเรียนจากแนวทางการกระจายอำนาจสู่ส่วนท้องถิ่น นับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการเพิ่มศักยภาพของชุมชนด้านการเกษตร ในช่วงปี 2542-2546 ที่ผ่านมา พบว่าผู้นำชุมชนมีความตระหนักในบทบาทผู้นำท้องถิ่น 2 ประการ คือ 1) การมีส่วนร่วมผลักดันทิศทางการพัฒนาอาชีพให้ตรงตามปัญหาของชุมชน และ 2) การวางมาตรการให้บริการแก่ชุมชนทุกสาขาอาชีพของศูนย์บริการฯ เพื่อพัฒนาระบบการเกษตรให้เป็นแหล่งผลิตที่ยั่งยืน ทั้งนี้ส่วนใหญ่มีความต้องการให้กรมส่งเสริมการเกษตรสนับสนุนกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล จนประสบผลสำเร็จตามวิสัยทัศน์ในการพึ่งพาตนเองโดยมีคณะกรรมการบริหารงานศูนย์บริการฯ ในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนเพื่อจัดระบบบริการข้อมูลข่าวสารและปัจจัยการผลิตได้ตามความต้องการของชุมชน การจัดระบบแผนการผลิตในไร่นาให้สอดคล้องกับการตลาด และการอนุรักษ์ระบบนิเวศธรรมชาติให้เป็นแหล่งผลิตในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

3.2 ผลศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล แบ่งเป็นขั้นตอนเตรียมการ 8 ประเด็นและดำเนินงานอีก 5 ประเด็น พบว่า มีส่วนร่วมในขั้นตอนเตรียมการและดำเนินการ มีค่าเฉลี่ย 3.06 และ 3.03 ตามลำดับ ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ผลการเปรียบเทียบความถี่ตามระดับการมีส่วนร่วม ปรากฏว่าระดับการมีส่วนร่วมในขั้นตอนเตรียมการต่างกันทุกประเด็น ยกเว้นประเด็นการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในเวทีชุมชนระดับหมู่บ้าน ส่วนในขั้นตอนการดำเนินงานจะพบว่า มีระดับการมีส่วนร่วมต่างกัน ในประเด็นการสำรวจทรัพยากรของท้องถิ่น การประเมินการ

เปลี่ยนแปลงของชุมชน และจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตามลำดับ แสดงว่าผู้นำชุมชนแต่ละคนมีส่วนร่วมในกระบวนการไม่เท่ากันดังผลการศึกษาใน Table 1

3.3 ผลศึกษาการยอมรับของผู้นำชุมชนในการดำเนินขั้นตอนของกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม รวม 3 ประเด็น ปรากฏว่า

3.3.1 ผลการยอมรับการสำรวจเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรที่เกิดขึ้นมีค่าเฉลี่ย 3.46 ซึ่งอยู่ในระดับมาก

3.3.2 ผลการยอมรับความจำเป็นในการนำกระบวนการวางแผนและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัด ทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ซึ่งประกอบด้วย 1) การเชื่อมโยงปัญหาระหว่าง

Table 1 Level of local leader participation on agricultural development planning.

Practices	Participatory level				Sum (no./percent)	Participatory level (average)	F	p
	(no./percent)							
	High	Medium	Low	None				
Preparation								
1. To classify farmer within village by agricultural group activities	108 40.9	131 49.6	19 7.2	6 2.3	264 100	3.29± .689 high	2.794	.001**
2. To provide linkage on sub-district level	83 31.4	141 53.4	27 10.2	8 3.0	259 98.0	3.15± .723 medium	3.326	.000**
3. To identify problems and set up group meeting on village level	137 51.9	99 37.5	18 6.8	4 1.5	258 97.7	3.43± .707 high	1.862	.031*
4. To identify problems and set up group meeting on sub-district level	66 25.0	125 47.3	59 22.3	7 2.7	257 97.3	2.97± .784 medium	2.525	.002**
5. To support relevant data for problem solving	71 26.9	103 39.0	66 25.0	16 6.1	256 97.0	2.89± .878 medium	2.145	.010**
6. To share responsibilities in PAP.	112 42.4	105 39.8	32 12.1	8 3.0	257 97.3	3.25± .791 medium	2.778	.001**
7. To stimulate farmer participation in group meeting on village level	55 20.8	132 50.0	60 22.7	13 4.9	260 98.4	2.88± .796 medium	1.663	0.064
8. To stimulate farmer participation in group meeting on sub-district level	94 35.6	108 40.9	45 17.0	15 5.7	262 99.2	3.07± .890 medium	2.571	.002**
Average	90.8 34.4	118 44.7	40.8 15.4	9.625 3.6	259.1 98.1	3.06± .640 medium		
Procedure								
1. To inform the objectives and how to proceed	63 23.9	127 48.1	58 22.0	9 3.4	257 97.3	2.95± .785 medium	1.327	0.192
2. To survey local resources	77 29.2	128 48.5	42 15.9	13 4.9	260 98.5	3.03± .864 medium	2.433	.003**
3.To share experiences and opinions during the survey	92 34.8	130 49.2	35 13.3	5 1.9	262 99.2	3.18± .734 medium	2.912	.000**
4. To set up the community plan	99 37.5	109 41.3	32 12.1	4 1.5	244 92.4	3.24± .740 medium	1.305	0.205
5.To set up the agricultural development plan	101 38.3	127 48.1	20 7.6	8 3.0	256 97.0	3.25± .738 medium	2.208	.008**
Average	86.4 32.7	124.2 47.0	37.4 14.2	7.8 2.9	255.8 96.8	3.03± .746 medium		

หมู่บ้านให้เข้ามาสู่เวทีตำบลเพื่อวางแผนพัฒนาการเกษตรและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน 2) การวางแผนปฏิบัติงาน/ขั้นตอน/ระยะเวลาในการจัดเวทีชุมชนระดับหมู่บ้านและตำบลให้สอดคล้องกับวิถีชุมชน 3) การมีส่วนร่วมสำรวจทรัพยากรของชุมชน 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินความสัมพันธ์และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และ 6) การกำหนดช่วงเวลาในการประเมินการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พบว่า ผู้นำชุมชนซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงานศูนย์บริการฯ ระดับตำบล ส่วนใหญ่ร้อยละ 73.1 - 90.5 ของจำนวนตัวอย่างทั้งหมด

3.3.3 ผลการยอมรับการศึกษาสภาพปัญหาทางการเกษตร มีองค์ประกอบที่จะต้องให้ความสำคัญทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวม 18 ปัจจัย มีค่าเฉลี่ย 3.06 ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความถี่ตามระดับการยอมรับของผู้นำชุมชนเป็นรายตำบลพบว่า องค์ประกอบที่มีการยอมรับต่างกันทางสถิติที่ระดับ 0.019 0.000 0.000 0.013 0.007 0.017 และ 0.000 รวม 7 ปัจจัย ได้แก่ ปริมาณน้ำฝน แหล่งน้ำ ผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ การตลาด การทำบัญชีฟาร์มเพื่อแสดงรายรับ-รายจ่าย การออมเงิน และองค์กรท้องถิ่นตามลำดับ ดังผลการศึกษาใน Table 2 แสดงให้เห็นว่า ผู้นำชุมชนแต่ละคนมีการยอมรับความสำคัญขององค์ประกอบหลักที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ไม่เท่ากัน

จากผลการศึกษาที่พบว่าผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านมีส่วนร่วมกระบวนการและการยอมรับการวิเคราะห์องค์ประกอบการผลิตต่างกัน นั้น ได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำชุมชนแต่ละคนมีความเข้าใจรับรู้การแก้ไขปัญหาทางการเกษตรไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากในการจัดทำแผนงาน/โครงการโดยทั่วไปการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานต้องมีเอกภาพที่เอื้อประโยชน์ให้ชุมชนจนเป็นที่ยอมรับและเกิดความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบเพื่อตนเอง เพื่อชุมชน เพื่อท้องถิ่น ซึ่งการมีความเข้าใจรับรู้ต่างกันย่อมส่งผลไปสู่ประสิทธิภาพ

ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ดังนั้นการแก้ไขควรเริ่มต้นจากการเพิ่มระดับการยอมรับความสำคัญในการวิเคราะห์เชิงระบบ ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพการเกษตรระดับฟาร์มและตำบลควบคู่กันไป

สรุปและเสนอแนะ

จากการนำเสนอผลการศึกษามาเป็นลำดับสรุปได้ว่า การวางแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลมีความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลทางด้านการรับรู้และความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลยังมักมีปัญหาในการนำผลการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเตรียมการจัดเวทีชุมชน การนำเสนอและสรุปประเด็นในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรการนำเสนอข้อมูลรวมทั้งการจัดเครือข่ายเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรมการเกษตรของชุมชน ขณะที่ผู้นำชุมชนแต่ละสาขาอาชีพที่เข้าร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการ และมีการยอมรับความสำคัญขององค์ประกอบหลักที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ไม่เท่ากัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีความเข้าใจรับรู้ในการแก้ไขปัญหาทางการเกษตรไม่เหมือนกัน ดังนั้นการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลจึงยังขาดเอกภาพในการยอมรับและการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในระดับท้องถิ่นเท่าที่ควร การแก้ไขจึงควรเริ่มต้นจากการเพิ่มระดับการยอมรับความสำคัญในการวิเคราะห์เชิงระบบในระดับตำบล นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงสภาพการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล ซึ่งจำเป็นต้องเผชิญปัญหาหลายด้านในการสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนด้านการเกษตร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการยอมรับความสำคัญของการวิเคราะห์ทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันก็ต้องศึกษาวิเคราะห์ชุมชนด้วย

Table 2 Level of local leader adoption on PAP.

Topics/Items	Level of adoption(no./percent)				Sum (no./percent)	Level of adoption (average)	F	p
	High	Medium	Low	None				
1 Rating local resources scale on usefulness of survey and assessment								
1.Survey was useful for natural	149	84	25	2	260	3.46± .699	2.452	.003**
resources assessment and preservation	56.4	31.8	9.5	0.8	98.5	high		
2 Rating on local resources scale on the 18 components of agricultural system								
1. Soil series	119	90	37	8	254	3.26± .822	.826	.640
	45.1	34.1	14.0	3.0	96.2	high		
2. Topography	84	127	33	6	250	3.16± .736	.747	.725
	31.8	48.1	12.5	2.3	94.7	medium		
3. Temperature	66	135	35	8	244	3.06± .737	.602	.863
	25.0	51.1	13.3	3.0	92.4	medium		
4. Rainfall	90	88	69	2	249	3.07± .818	1.988	.019*
	34.1	33.3	26.1	0.8	94.3	medium		
5. Water resources	139	53	62	2	256	3.29± .859	3.127	.000**
	52.6	20.1	23.5	0.8	97.0	high		
6. Natural resources	122	72	59	1	254	3.24± .821	1.344	.183
	46.2	27.3	22.3	0.4	96.2	medium		
7. Infrastructure ; ex. dam, road electricity etc.	133	94	30	-	257	3.40± .690	1.42	.144
	50.4	35.6	11.4		97.3	high		
8. Cropping pattern, cattle and fishery	107	106	42	3	258	3.23± .758	1.572	.088
	40.5	40.2	15.9	1.1	97.7	medium		
9. Yield per unit area	64	166	30	1	261	3.12± .602	2.91	.000**
	24.2	62.9	11.4	0.4	98.9	medium		
10. Production tecnologies	87	115	54	2	258	3.11± .753	1.363	0.172
	33	43.6	20.4	0.8	97.7	medium		
11. Marketing	96	90	74	-	260	3.08± .806	2.085	.013*
	36.4	34.1	28		98.5	medium		
12. Farm budget	64	89	82	10	245	2.84± .859	2.247	.007**
	24.2	33.7	31.1	3.8	92.8	medium		
13. Cost of production	159	68	26	2	255	3.51± .714	1.404	.152
	60.2	25.8	9.8	0.8	96.6	high		
14. Money saving	77	103	73	3	256	2.99± .797	2.016	.017*
	29.2	39	27.7	1.1	97	medium		
15. Local organization	92	130	26	2	250	3.25± .674	3.512	.000***
	34.8	49.2	9.8	0.8	94.7	medium		
16. Village fund	108	133	18	-	259	3.35± .606	1.435	.137
	40.9	50.4	6.8		98.1	high		
17. Local tradition	78	126	47	4	255	3.09± .740	.857	.606
	29.5	47.7	17.8	1.5	96.6	medium		
18. Local knowledge	82	133	44	2	261	3.13± .706	1.383	.161
	31.1	50.4	16.7	0.8	98.9	medium		
Total	98.1	106.5	46.72	3.11	254.6	3.06± .663		
	37.2	40.4	17.7	1.2	96.4	medium		

ตนเองอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น กรมส่งเสริมการเกษตรจึงควรสนับสนุนความพร้อมของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบลในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลด้วยการสร้างระบบการจัดเก็บข้อมูลเชิงระบบที่เชื่อมโยงการบริการระหว่างหน่วยงานส่วนกลาง เขต จังหวัด อำเภอและตำบล เพื่อการวิเคราะห์ ประมวลและตรวจสอบผลงานในแต่ละลำดับชั้น พร้อมทั้งกำหนดแนวทางบริหารจัดการดังนี้ 1)ศึกษาการใช้ประโยชน์จากโปรแกรมข้อมูลที่มีหน่วยงานด้านการเกษตรจัดทำไว้แล้วมาใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลให้กับผู้ปฏิบัติงานในระดับพื้นที่นำไปใช้ในการพัฒนาระบบการผลิตและกำหนดเป้าหมายแผนการผลิตและการตลาดสินค้าพืชไร่ให้สอดคล้องกัน 2)นำวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการไปใช้ในระดับพื้นที่เพื่อศึกษาเงื่อนไขในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตระดับฟาร์ม และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งผลลัพธ์ทางความยั่งยืน ความเสมอภาค และเสถียรภาพของอาชีพการเกษตร และ 3)สนับสนุนงานวิจัยเกี่ยวกับการสนับสนุนภาวะการนำร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น และโครงสร้างเครือข่ายทางการเกษตรในแต่ละลำดับชั้น เพื่อเชื่อมโยงแนวทางในการพัฒนาสังคมการเกษตรให้สามารถเป็นกลไกของรัฐในการกำหนดวิธีการที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ในการพัฒนาระบบส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตรตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2543ก. *คู่มือกระบวนการทำงานชุมชน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- _____. 2543ข. *คู่มือการจัดทำแผนชุมชนและแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2535. *การวางแผนและจัดทำโครงการส่งเสริมการเกษตร*. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.
- _____. 2542. *คู่มือการปฏิบัติงาน โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. 2540ก. *การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2540ข. *แนวทางในการทำงานกับกลุ่ม*. (เอกสารอัดสำเนา)
- ชนพรรณ ธานี. 2540. *เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 420421 การศึกษาชุมชน*. ขอนแก่น: ภาควิชาพัฒนาสังคม, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, บริษัทพรินต์ จักัด.
- พรพรรณ สุทธิเรืองวงศ์และนันทวรรณ สโรบล. 2539. *การศึกษาประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรระดับตำบลในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.
- วีรวิฐ มานะศิรินันท์. 2541. *คัมภีร์บริหารการเรียนรู้สู่ TQM*. กรุงเทพฯ : บริษัทเอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด.
- บัณฑิร อ่อนคำ. มปป. *กระบวนการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มเกษตรกรายย่อย*. (เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักพัฒนาข้าราชการพลเรือน. 2545. *การพัฒนาโดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ACTION LEARNING*. นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์ฟิสิกส์ เซนเตอร์.
- อารีนา พิชัยวงศ์. 2537. *ประสิทธิภาพในการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล: กรณีตัวอย่างศึกษาเจ้าหน้าที่เกษตรตำบลจังหวัดลำพูน*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.